AVTOMATİKA, RABİTƏ VƏ İNFORMASİYA TEXNOLOGİYALARI

Sistemli analiz, idarəetmə və informasiyanın işlənməsi

№ 1/2026 səh. 117 - 124

https://doi.org/10.30546/670832.2026.013.1053

ÇƏKİLİ EKSPERT RƏYİ ƏSASINDA QAYDA ƏSASLI EKSPERT SİSTEMİ MODELİ

Nigar Qəmbərova,
Riyaziyyat İnstitutu PHŞ, informasiya texnologiyaları üzrə tədqiqatçı
Yeganə Paşayeva,
Riyaziyyat İnstitutu PHŞ, kiçik elmi işçi
Samirə Həsənova,
Riyaziyyat İnstitutu PHŞ, elmi işçi
Gülşən Hümbətova,
Riyaziyyat İnstitutu PHŞ, aparıcı mühəndis

Xülasə.*Məqalədə qərar qəbuluna dəstək məqsədilə çəkili ekspert rəyi əsasında qayda əsaslı ekspert sistemi modeli təqdim olunur. Tədqiqatın əsas ideyası insan ekspertlərinin biliklərini formal "əgər-onda" qaydaları şəklində strukturlaşdırmaq və tövsiyə seçimi zamanı yalnız qaydanın aktivləşməsini deyil, həmin tövsiyəni dəstəkləyən ekspert rəyinin keyfiyyətini də nəzərə almaqdır. Modeldə ekspertlərin ixtisas uyğunluğu, təcrübəsi, əvvəlki qərarlarının etibarlılığı, elmi əsaslandırma səviyyəsi və biliklərinin aktuallığı ayrıca qiymətləndirilir. Bu göstəricilər əsasında hər ekspert üçün çəki əmsalı müəyyən edilir. Daha sonra konkret tövsiyə üzrə qayda uyğunluğu balı, çəkili ekspert dəstəyi balı və yekun tövsiyə balı hesablanır. Üzümçülük sahəsi modelin tətbiq imkanını göstərmək üçün nümunə kimi seçilmişdir. Azərbaycan şəraitində bu sahədə fəaliyyət göstərən fərdi sahibkarlar torpaq-iqlim şəraiti, sort seçimi, suvarma, xəstəlik riski və aqrotexniki tədbirlərlə bağlı çoxamilli qərarlarla qarşılaşırlar. Bu baxımdan izah oluna bilən, sadə və ekspert biliyinə əsaslanan qərar dəstəyi yanaşması praktik əhəmiyyət daşıyır. Məqalədə təklif olunan yanaşma konseptual-metodoloji və riyazi əsaslandırılmış model kimi təqdim edilir. Modelin elmi əhəmiyyəti ekspert rəyinin yalnız bilik mənbəyi kimi deyil, tövsiyənin yekun seçiminə təsir edən çəkili qərar parametri kimi nəzərə alınmasıdır.*

Açar sözlər: *ekspert sistemi, qayda bazası, qərar dəstəyi, ekspert rəyi, çəkiləndirmə, qayda uyğunluğu, tövsiyə balı.*

1. Giriş

Ekspert sistemləri süni intellektin klassik istiqamətlərindən biri olub insan ekspertlərinin biliklərini kompüter mühitində formal qaydalar şəklində istifadə edir. Belə sistemlər qərarverməni çətinləşdirən, məlumatların tam olmadığı və insan izahının vacib sayıldığı sahələrdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Qayda əsaslı yanaşma tövsiyənin hansı şərtlər əsasında formalaşdığını göstərdiyi üçün nəticə istifadəçi üçün daha izaholunan olur.

Kənd təsərrüfatı kimi çoxamilli sahələrdə ekspert sistemləri xəstəlik riski, suvarma, gübrələmə, sort seçimi və digər aqrotexniki qərarlar üzrə ilkin istiqamətləndirmə verə bilər. Azərbaycan şəraitində üzümçülük regionlar üzrə torpaq, iqlim, suvarma imkanı və xəstəlik riski baxımından fərqlənir. Fərdi sahibkarlar bu fərqləri nəzərə alaraq qərar qəbul etməli olurlar. Tədqiqatın məqsədi çəkili ekspert rəyi əsasında işləyən qayda əsaslı ekspert sistemi modelini təklif etməkdir. Məqalənin əsas yeniliyi ondan ibarətdir ki, ekspert rəyi yalnız bilik bazasının

formalaşdırılması mərhələsində deyil, tövsiyənin seçilməsi mərhələsində də riyazi parametr kimi istifadə olunur. Beləliklə, sistem eyni situasiya üzrə bir neçə mümkün tövsiyə olduqda, həm qayda uyğunluğunu, həm də ekspert dəstəyinin çəkisini nəzərə alır.

2. Qayda əsaslı ekspert sistemlərinin qərar dəstəyində rolu

Qayda əsaslı ekspert sistemlərinin əsas üstünlüyü biliklərin strukturlaşdırılmasıdır. İnsan ekspertin təcrübəsi çox vaxt fərdi müşahidələrə və peşə intuisiyasına əsaslanır. Ekspert sistemi isə bu bilikləri şərt, nəticə və izah komponentlərinə ayırır. Nəticədə qərarvermə prosesi daha şəffaf və təkrar istifadə oluna bilən formaya düşür.

İkinci üstünlük izah oluna bilmədir. Müasir maşın öyrənməsi modelləri yüksək nəticə göstərə bilsə də, bəzi hallarda qərarın səbəbini izah etmək çətin olur. Qayda əsaslı ekspert sistemində isə tövsiyənin hansı şərtlər əsasında verildiyi açıq göstərilir. Bu xüsusiyyət kənd təsərrüfatı kimi praktik qərarlarda mühümdür, çünki istifadəçi yalnız nəticəni deyil, nəticənin səbəbini də görmək istəyir.

Üstünlük	İzah	Praktik əhəmiyyət
Strukturlaşdırma	Ekspert biliyi qayda və şərtlər formasına salınır	Bilik bazası idarəolunan olur
İzah oluna bilmə	Tövsiyənin hansı səbəbdən verildiyi göstərilir	İstifadəçinin nəticəyə etibarı artır
Resurs məhdudiyyətində istifadə	Ekspertə çıxış olmadıqda ilkin istiqamət verir	Fərdi sahibkar üçün praktik dəstək yaradır
Uyğunlaşdırılma	Qayda bazası sahəyə görə dəyişdirilə bilir	Model müxtəlif aqrar problemlərə tətbiq oluna bilər

3. Modelin ümumi quruluşu

Təklif olunan ekspert sistemi modeli dörd əsas komponentdən ibarətdir: istifadəçi məlumatları, qayda bazası, ekspert qiymətləndirmə bloku və nəticə çıxarma mexanizmi. Bu quruluş qərar dəstəyi sistemlərinin informasiya, model və nəticə komponentləri ilə uzlaşır.

Komponent	Funksiya
İstifadəçi məlumatları	Situasiyanı təsvir edən ilkin faktlar daxil edilir
Qayda bazası	“Əgər-onda” tipli qaydalar əsasında mümkün tövsiyələr müəyyən edilir
Ekspert qiymətləndirmə bloku	Ekspertlərin çəkisi və konkret tövsiyəyə dəstəyi hesablanır
Nəticə çıxarma mexanizmi	Qayda uyğunluğu və ekspert dəstəyi birləşdirilərək yekun bal formalaşdırılır

Modelin iş ardıcıllığı belədir: istifadəçi faktları sistemə daxil edir; uyğun qaydalar aktivləşir; hər tövsiyə üçün qayda uyğunluğu balı hesablanır; ekspert dəstəyi müəyyən edilir;

sonda bu iki göstərici birləşdirilərək yekun tövsiyə balı alınır. Beləliklə, nəticə həm formal qaydalara, həm də ekspert rəyinin keyfiyyətinə əsaslanır.

4. Ekspert seçimi və çəki modeli

Ekspert sisteminin keyfiyyəti bilik bazasına daxil edilən biliklərin etibarlılığından asılıdır. Buna görə ekspert seçimi təsadüfi aparılmamalıdır. Ekspertin yalnız təcrübəli olması kifayət etmir; onun mövzuya uyğunluğu, əvvəlki qərarlarının etibarlılığı, elmi əsaslandırma qabiliyyəti və biliklərinin aktuallığı da nəzərə alınmalıdır.

Meyar	1.0	0.8	0.6	0.4	0.2
İxtisas uyğunluğu	Mövzu birbaşa ixtisasıdır	Çox yaxın sahədir	Ümumi uyğunluq var	Uzaq sahədir	Uyğun deyil
Təcrübə	20+ il	11-20 il	6-10 il	3-5 il	0-2 il
Keçmiş etibarlılıq	≥ 0.90	0.80-0.89	0.70-0.79	0.60-0.69	< 0.60
Elmi əsaslandırma	Təlimat/protokol və güclü sübut	Yaxşı əsaslandırma və istinad	Məntiqi izah, sübut zəifdir	Əsasən şəxsi fikir	Əsaslandırma yoxdur
Aktuallıq	≤ 30 gün	31-90 gün	91-180 gün	181-365 gün	>365 gün

Ekspertlərin sayı praktik baxımdan məhdud saxlanmalıdır. Çox az ekspert seçildikdə fərdi qərəz riski artır. Həddindən artıq çox ekspert olduqda koordinasiya çətinləşir, cavablar arasında ziddiyyət çoxalır, vaxt və xərc artır. Buna görə ilkin metodoloji model üçün 3-7 ekspert aralığı məqsədəuyğun hesab edilə bilər.

Meyar	Qiymətləndirmə məntiqi
İxtisas uyğunluğu (fit)	Ekspertin bilik sahəsi problemin mövzusu ilə nə dərəcədə üst-üstə düşür
Təcrübə (experience)	Ekspertin sahə üzrə praktiki və ya elmi fəaliyyət müddəti nəzərə alınır
Keçmiş etibarlılıq (reliability)	Ekspertin əvvəlki qərarlarının məlum nəticəli situasiyalarla uyğunluğu qiymətləndirilir
Elmi əsaslandırma (evidence)	Ekspertin rəyini protokol, tədqiqat, təlimat və ya sahə faktları ilə əsaslandırması nəzərə alınır
Aktuallıq (recency)	Ekspertin istifadə etdiyi biliklərin müasir aqrotexniki yanaşmalarla uyğunluğu qiymətləndirilir

Ekspertin yekun çəkisi aşağıdakı kimi hesablana bilər:

$$W = 0.35 \cdot fit + 0.20 \cdot experience + 0.20 \cdot reliability + 0.15 \cdot evidence + 0.10 \cdot recency$$

Burada W ekspertin yekun çəkisidir. Əmsalların cəmi 1-ə bərabərdir. İxtisas uyğunluğuna daha yüksək çəki verilməsi onunla əsaslandırılır ki, düzgün ekspert rəyi ilk növbədə problemin predmet sahəsinə birbaşa aid bilik tələb edir. Bununla belə, verilən əmsallar ilkin metodoloji

model üçün müəllif yanaşması kimi qəbul edilməlidir. Gələcək tədqiqatlarda onların Delphi sorğusu və ya Analitik İyerarxiya Prosesi əsasında dəqiqləşdirilməsi mümkündür [10], [13].

Keçmiş etibarlılıq göstəricisi praktik olaraq test situasiyaları ilə hesablana bilər. Məsələn, ekspertə nəticəsi əvvəlcədən məlum olan 10 aqronomik situasiya təqdim edilir. Ekspert 8 situasiyada düzgün və əsaslandırılmış cavab verirsə, reliability = 0.80 qəbul oluna bilər. Bu izah göstəricinin subyektiv deyil, ölçülə bilən meyara çevrilməsinə imkan verir.

5. Qayda uyğunluğu, ekspert dəstəyi və yekun tövsiyə balı

Qayda uyğunluğu balı konkret tövsiyənin istifadəçi məlumatları ilə nə dərəcədə uyğun olduğunu göstərir. Sadə halda qaydada n sayda şərt varsa və bu şərtlərdən m-i ödənirsə, uyğunluq $R_i = m/n$ kimi hesablana bilər. Lakin şərtlərin əhəmiyyəti fərqli olduqda çəkili forma daha məqsədəuyğundur:

$$\mathbf{R_i = \Sigma(c_k \cdot q_k) / \Sigma c_k}$$

Burada c_k k-cı şərtin çəkisini, q_k isə həmin şərtin ödənmə səviyyəsini göstərir. Şərt tam ödənirsə $q_k = 1$, qismən ödənirsə $q_k = 0.5$, ödənmirsə $q_k = 0$ qəbul edilə bilər. Bu yanaşma bütün şərtlərin eyni əhəmiyyətə malik olmadığı hallarda daha çevik qiymətləndirmə verir.

Ekspert dəstəyi balı isə ekspertlərin konkret tövsiyəni nə dərəcədə dəstəklədiyini göstərir. Bu zaman yalnız dəstək sayı deyil, dəstək verən ekspertin çəkisi də nəzərə alınır:

$$\mathbf{E_i = \Sigma(W_j \cdot V_{ij}) / \Sigma W_j}$$

Burada E_i i-ci tövsiyənin ekspert dəstəyi balıdır. W_j j-ci ekspertin çəkisini, V_{ij} isə həmin ekspertin i-ci tövsiyəni dəstəkləmə səviyyəsini göstərir. Dəstək səviyyəsi 1 - tam dəstək, 0.5 - qismən dəstək və 0 - dəstək yoxdur kimi verilə bilər.

Yekun tövsiyə balı qayda uyğunluğu və ekspert dəstəyinin birləşdirilməsi ilə alınır:

$$\mathbf{S_i = \alpha R_i + \beta E_i,\ \ \alpha + \beta = 1}$$

S_i yekun tövsiyə balıdır. α qayda bazasının, β isə ekspert dəstəyinin əhəmiyyətini göstərir. İlkin modeldə α = 0.6 və β = 0.4 götürülə bilər. Bu seçim onunla izah olunur ki, sistemin əsas qərar mexanizmi formal qaydalara söykənir, ekspert rəyi isə tövsiyəni gücləndirən və ziddiyyətli hallarda seçimi dəqiqləşdirən əlavə parametr kimi çıxış edir. Real tətbiq mərhələsində bu nisbət sahə sınaqları və ekspert konsensusu əsasında dəyişdirilə bilər.

α	β	Şərh
0.70	0.30	Qayda bazasına daha yüksək üstünlük verilir
0.60	0.40	İlkin model üçün balanslaşdırılmış seçim kimi qəbul olunur
0.50	0.50	Ekspert dəstəyi qayda bazası ilə eyni səviyyəyə gətirilir

6. Üzümçülük sahəsi üzrə tətbiq nümunəsi

Bu bölmədə modelin işləmə məntiqi üzümçülük üzrə bir qərar situasiyası üzərində göstərilir. Üzümçülükdə xəstəlik riski, suvarma və qoruyucu tədbirlərlə bağlı qərarlar hava şəraiti, bitkinin fenoloji vəziyyəti və sahə müşahidələri ilə bağlıdır. Müasir tədqiqatlarda üzüm

xəstəliklərinin proqnozlaşdırılması üçün DSS və epidemioloji modellərin tətbiqi ayrıca araşdırılmışdır.

Məsələn, istifadəçi yarpaqda ağ tozşəkilli örtük müşahidə olunduğunu, rütubətin yüksək olduğunu və vegetasiya mərhələsinin aktiv olduğunu bildirir. Qayda bazasında belə bir qayda ola bilər: əgər yarpaqda ağ örtük varsa, rütubət yüksəkdirsə və vegetasiya aktivdirsə, onda oidium riski yüksək qiymətləndirilir. Bu qayda yalnız nümunə xarakteri daşıyır və real tətbiq üçün aqronom ekspertlər tərəfindən dəqiqləşdirilməlidir.

Tutaq ki, bu tövsiyə üçün qayda uyğunluğu $R_i = 0.80$ alınır. Üç ekspertin çəkiləri müvafiq olaraq 0.86, 0.75 və 0.60-dır. Birinci və ikinci ekspert tövsiyəni tam dəstəkləyir, üçüncü ekspert isə qismən dəstəkləyir. Bu halda ekspert dəstəyi belə hesablanır:

$$\mathbf{E_i = (0.86 \cdot 1 + 0.75 \cdot 1 + 0.60 \cdot 0.5) / (0.86 + 0.75 + 0.60) = 0.86}$$

$$\mathbf{S_i = 0.6 \cdot 0.80 + 0.4 \cdot 0.86 = 0.824}$$

Bal aralığı	Şərh
$S_i \geq 0.80$	Yüksək etibarlı ilkin tövsiyə
$0.60 \leq S_i < 0.80$	Orta etibarlı tövsiyə; əlavə məlumat faydalıdır
$S_i < 0.60$	Tövsiyə ehtiyatla təqdim olunmalı və əlavə ekspert baxışı tələb edilməlidir

Nümunədə yekun bal 0.824 olduğu üçün tövsiyə yüksək etibarlı ilkin qərar kimi təqdim oluna bilər. Bununla belə, ekspert sistemi yekun aqronom diaqnozu vermir. O, istifadəçiyə riskin yüksək olduğunu bildirir və zəruri hallarda mütəxəssis baxışına yönləndirir.

7. Müzakirə və məhdudiyyətlər

Təklif olunan modelin əsas üstünlüyü qayda əsaslı ekspert sisteminin izah oluna bilən quruluşunu ekspert rəyinin çəkili qiymətləndirilməsi ilə birləşdirməsidir. Bu yanaşmada tövsiyə yalnız qaydanın aktivləşməsi ilə seçilmir; onun ekspertlər tərəfindən hansı səviyyədə dəstəkləndiyi də yekun qərara daxil edilir. Nəticədə sistem həm formal bilik bazasına, həm də ekspert rəyinin keyfiyyətinə əsaslanan daha şəffaf tövsiyə mexanizmi yaradır.

Modelin məhdudiyyətləri də nəzərə alınmalıdır. Hazırkı iş konseptual-metodoloji xarakter daşıyır və proqram prototipi təqdim etmir. Həmçinin real ekspert sorğusu və sahə sınaqları aparılmadığı üçün modelin praktik dəqiqliyi bu mərhələdə iddia edilmir. Ekspert çəkilərinin optimal əmsalları, α və β nisbəti, eləcə də tövsiyə hədləri gələcəkdə real situasiyalar, ekspert konsensusu və çoxmeyarlı qiymətləndirmə üsulları əsasında dəqiqləşdirilməlidir

Gələcək tədqiqatlarda modelin 3-7 nəfərlik ekspert qrupu ilə yoxlanılması, qayda bazasının sahə mütəxəssisləri tərəfindən qiymətləndirilməsi və üzümçülük üzrə seçilmiş ssenarilərdə sistem tövsiyələrinin ekspert konsensusu ilə müqayisəsi məqsədəuyğundur. Bu mərhələ modelin yalnız nəzəri deyil, praktik qərar dəstəyi vasitəsi kimi qiymətləndirilməsinə imkan verə bilər.

8. Nəticə

Məqalədə çəkili ekspert rəyi əsasında qayda əsaslı ekspert sistemi modeli təklif edilmişdir. Modeldə ekspert rəyi yalnız bilik bazasının formalaşdırılması üçün istifadə

olunmur; o, həm də tövsiyənin yekun seçiminə təsir edən riyazi parametr kimi nəticə çıxarma mexanizminə daxil edilir.

Təklif olunan yanaşmada əvvəlcə ekspertlərin çəkisi ixtisas uyğunluğu, təcrübə, keçmiş etibarlılıq, elmi əsaslandırma və aktuallıq meyarlarına görə hesablanır. Daha sonra qayda uyğunluğu və ekspert dəstəyi birləşdirilərək yekun tövsiyə balı müəyyən edilir. Üzümçülük üzrə nümunə modelin çoxamilli aqrar qərar situasiyalarına tətbiq imkanını göstərir.

Tədqiqatın əsas elmi əhəmiyyəti ekspert rəyinin çəkili qərar parametri kimi formallaşdırılmasıdır. Gələcək mərhələdə modelin real ekspert rəyləri, sahə ssenariləri və istifadəçi qiymətləndirmələri əsasında yoxlanılması onun praktik tətbiq imkanlarını daha dəqiq müəyyən etməyə şərait yaradacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Jackson, P. (1999). Introduction to Expert Systems (3rd ed.). Addison-Wesley.
2. Giarratano, J., & Riley, G. (2005). Expert Systems: Principles and Programming (4th ed.). Thomson Course Technology.
3. Russell, S., & Norvig, P. (2021). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.
4. Turban, E., Sharda, R., & Delen, D. (2011). Decision Support and Business Intelligence Systems (9th ed.). Pearson.
5. Rodríguez-García, M. Á., García-Sánchez, F., & Valencia-García, R. (2021). Knowledge-Based System for Crop Pests and Diseases Recognition. Electronics, 10(8), 905. https://doi.org/10.3390/electronics10080905
6. Mundankar, K.Y., Sawant, S.D., Sawant, I.S., & Sharma, J. (2008). An Expert System for the Management of Powdery Mildew Disease of Grapes in India. Acta Horticulturae, 785, 297-300. https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2008.785.36
7. Maddalena, G., Marone Fassolo, E., Bianco, P.A., & Toffolatti, S.L. (2023). Disease Forecasting for the Rational Management of Grapevine Mildews in the Chianti Bio-District (Tuscany). Plants, 12(2), 285. https://doi.org/10.3390/plants12020285
8. Velasquez-Camacho, L., Otero, M., Basile, B., Pijuan, J., & Corrado, G. (2023). Current Trends and Perspectives on Predictive Models for Mildew Diseases in Vineyards. Microorganisms, 11(1), 73. https://doi.org/10.3390/microorganisms11010073
9. Elbehri, A., & Chestnov, R. (Eds.). (2021). Digital Agriculture in Action: Artificial Intelligence for Agriculture. FAO and ITU.
10. Nasa, P., Jain, R., & Juneja, D. (2021). Delphi Methodology in Healthcare Research: How to Decide Its Appropriateness. World Journal of Methodology, 11(4), 116-129.
11. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2024). The Agriculture of Azerbaijan: Statistical Yearbook. Bakı.
12. OIV. (2025). State of the World Vine and Wine Sector in 2024. International Organisation of Vine and Wine.
13. Saaty, T. L. (1980). The Analytic Hierarchy Process. McGraw-Hill.
14. Buchanan, B. G., & Shortliffe, E. H. (Eds.). (1984). Rule-Based Expert Systems: The MYCIN Experiments of the Stanford Heuristic Programming Project. Addison-Wesley.
15. Waterman, D.A. (1986). A Guide to Expert Systems. Addison-Wesley.
16. Liao, S.H. (2005). Expert System Methodologies and Applications: A Decade Review from 1995 to 2004. Expert Systems with Applications, 28(1), 93-103. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2004.08.003

RULE-BASED EXPERT SYSTEM MODEL BASED ON WEIGHTED EXPERT JUDGMENT

Nigar Gambarova
Researcher in Information Technologies, Institute of Mathematics LLC
Yegana Pashayeva
Junior Researcher, Institute of Mathematics LLC
Samira Hasanova
Researcher, Institute of Mathematics LLC
Gulshan Humbatova
Lead Engineer, Institute of Mathematics LLC

ABSTRACT

This article presents a rule-based expert system model based on weighted expert opinion for decision-support purposes. The main idea of the study is to structure the knowledge of human experts in the form of formal “if–then” rules and, during the recommendation selection process, to consider not only the activation of a rule but also the quality of the expert opinion supporting the corresponding recommendation. In the proposed model, experts are evaluated according to their domain fit, professional experience, reliability of previous decisions, level of evidence-based justification, and the recency of their knowledge. Based on these indicators, a weight coefficient is determined for each expert. Subsequently, the rule-matching score, the weighted expert-support score, and the final recommendation score are calculated for each specific recommendation. The field of viticulture was selected as an illustrative application area to demonstrate the applicability of the model. Under Azerbaijani conditions, individual agricultural entrepreneurs operating in this field face multi-factor decision-making problems related to soil and climatic conditions, variety selection, irrigation, disease risk, and agrotechnical measures. In this regard, an explainable, simple, and expert-knowledge-based decision-support approach has practical significance. The approach proposed in the article is presented as a conceptual-methodological and mathematically grounded model. The scientific significance of the model lies in treating expert opinion not only as a source of knowledge but also as a weighted decision parameter that influences the final selection of recommendations.

Keywords: *expert system, rule base, decision support, expert opinion, weighting, rule matching, recommendation score.*

МОДЕЛЬ ПРАВИЛО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ЭКСПЕРТНОЙ СИСТЕМЫ НА ОСНОВЕ ВЗВЕШЕННОГО ЭКСПЕРТНОГО МНЕНИЯ

Нигяр Гамбарова
Научный сотрудник по информационным технологиям, Институт математики ООО
Егана Пашаева
Младший научный сотрудник, Институт математики ООО
Самира Гасанова
Научный сотрудник, Институт математики ООО

Гюльшан Гумбатова
Ведущий инженер, Институт математики ООО

РЕЗЮМЕ

В статье представлена модель правило-ориентированной экспертной системы, основанной на взвешенном экспертном мнении и предназначенной для поддержки принятия решений. Основная идея исследования заключается в формализации знаний экспертов в виде правил типа «если–то» и учёте в процессе выбора рекомендаций не только факта срабатывания правила, но и качества экспертного мнения, лежащего в основе соответствующей рекомендации.

В предлагаемой модели эксперты оцениваются по степени соответствия предметной области, профессиональному опыту, надёжности ранее принятых решений, уровню доказательной обоснованности и актуальности знаний. На основе указанных показателей для каждого эксперта определяется весовой коэффициент. Далее для каждой конкретной рекомендации вычисляются степень соответствия правила, показатель взвешенной экспертной поддержки и итоговая оценка рекомендации.

В качестве демонстрационной предметной области для иллюстрации применимости модели выбрана сфера виноградарства. В условиях Азербайджана индивидуальные сельскохозяйственные предприниматели, осуществляющие деятельность в данной отрасли, сталкиваются с многофакторными задачами принятия решений, связанными с почвенно-климатическими условиями, выбором сортов, организацией орошения, оценкой риска заболеваний и проведением агротехнических мероприятий. В связи с этим использование простой, интерпретируемой и основанной на экспертных знаниях системы поддержки принятия решений представляет значительный практический интерес.

Предложенный в статье подход представлен как концептуально-методологическая и математически обоснованная модель. Научная новизна модели заключается в рассмотрении экспертного мнения не только как источника знаний, но и как взвешенного параметра, оказывающего непосредственное влияние на итоговый выбор рекомендаций.

Ключевые слова: *экспертная система, база правил, поддержка принятия решений, экспертное мнение, взвешивание, сопоставление правил, оценка рекомендации.*

Redaksiyaya daxilolma: 27.05.2026
Çapa qəbul olunma: 30.06.2026